Els primers estudis sobre Ausiàs March: Josep Maria Quadrado

Gabriel Ensenyat Pujol
(Universitat de les Illes Balears. Societat Arqueològica Lul·liana)

La importància de Josep Maria Quadrado (1819-1896) com a personatge cabdal a l'època de la Renaixença a Mallorca ha estat exposada en nombrosos estudis que han analitzat les diferents facetes de la seva activitat professional, cultural i cívica en general. Malgrat la seva formació bàsicament autodidacta, Quadrado representa una fita clau de la historiografia illenca, ja que el model i la concepció que formulà de la historia medieval insular van romandre inqüestionats fins la dècada dels 70 de l'actual segle i la mateixa revisió que se n'ha fet als últims anys palesa la importància que encara avui té la seva obra. Ultra aquest aspecte com a historiador –àmbit on la seva aportació ha tengut una substancial transcendència– l'autor que comentam també tengué una participació important en la societat balear (i fins i tot espanyola), si més no del moment, en els altres camps que defineixen la seva tasca: arxiver (com a activitat professional), escriptor i crític literari, articulista polític i apologista catòlic (amb una intervenció activa en determinats projectes d'aquest tenor), defensor del patrimoni i difusor de les idees del Romanticisme i la Renaixença a Mallorca.

D'altra banda, el Quadrado historiador dugué a terme una contribució valuosa en un altre àmbit de la nostra cultura, això és, en la historia de la literatura. Si bé les seves aportacions en aquest terreny són també conegudes i hom n'ha fet diverses valoracions escaients[1], possiblement no han estat preuades per al conjunt dels estudiosos en la mesura que pertoca. Aquesta circumstància sens dubte és deguda al fet que els seus estudis d'història en sentit estricte n'han eclipsat en part la faceta d'historiador de la literatura, tanmateix complementàries l'una de l'altra. En aquesta última les aportacions de Quadrado se centren en els següents autors i temes: els poetes mallorquins dels segles XIII–XVII, Ausiàs March, l'edició de la crònica de Pere Marsili (juntament amb la part corresponent de la conquesta de Mallorca de les de Bernat Desclot i Ramon Muntaner), Ramon Llull i el lul·lisme i la publicació dels primers fragments que aparegueren de l'anomenada posteriorment passió Didot-Quadrado.

No és ara el moment de parlar de tots aquests treballs, cosa que ja hem fet en un altre lloc[2], però sí que creiem que paga la pena d'aturar-nos en l'estudi que féu de l'obra marquiana i replantejar tot un seguit d'aspectes en relació al tema. L'any 1841 Josep Maria Quadrado publicà a la *Revista de Madrid* l'article Ausias March, el qual també aparegué, quasi alhora, a l'*Almacén de Frutos Literarios* de Palma[3]. Posteriorment (1875) el reproduí, sense canvis ni esmenes, a *Museo Balear*[4] i encara el 1881 Francesc Fayos el traduí al català a *Lo Gay Saber*[5]. D'antuvi hem de dir que es tracta d'un article fet per un Quadrado molt jove (aleshores tenia vint-i-dos anys) però que això no obstant constitueix la seva contribució més important per al coneixement d'un autor medieval.

De fet, els treballs que enllestí posteriorment en aquest àmbit o bé fan referència a escriptors i temàtiques més conegudes (Ramon Llull i la qüestió lul·liana) o bé consisteixen en l'edició de textos (Marsili, la passió abans esmentada que porta el seu nom). L'estudi que tractam s'insereix en el procés de recuperació d'autors i textos importants de la literatura catalana antiga (un procés que també duia a terme alhora en l'àmbit de la història, amb la publicació d'estudis i documents valuosos per a la història de Mallorca), cosa que ja havia començat a fer pocs mesos abans amb l'article «Poetas mallorquines», que tragué a *La Palma,* una publicació de la qual ell era un dels curadors. Tot plegat, doncs, és en la línia dels primerencs erudits del romanticisme i la Renaixença, fenòmens literaris dels quals ell fou un dels difusors a Mallorca ensems amb el seu grupet d'amics, entre els quals cal destacar Tomàs Aguiló.[6]

Amb aquest treball, hom ha considerat tradicionalment que l'historiador menorquí no només realitzà el primer estudi modern de l'obra poètica marquiana, sinó que donà a conèixer un autor que des de feia dos segles romania gairebé ignorat i que, a més, ho féu seguint la famosa crida que endegà Joaquim Rubió i Ors, *Lo gaiter del Llobregat,* al pròleg de l'edició del seus poemes l'any 1841. Precisament són aquests dos aspectes –la suposada "ignorància" generalitzada de l'obra ausiasmarquiana fins al moment i la coneixença i/o interès que en tengué Quadrado via Rubió– allò que en principi tenim intenció de replantejar i deixam per a la segona part d'aquest article la valoració del l'estudi quadranià. Abans, però, volem indicar que les conclusions que tot seguit exposarem no són el resultat de cap recerca sistemàtica ni exhaustiva sobre el tema –que inevitablement passaria per un desvetllament de la visió que tenien de March els lletraferits del Barroc i del Set-cents– sinó solament el fruit de l'exposició de diverses notícies que hem espigolat i que ací intentarem contrastar.[7]

La idea d'un Ausiàs March desconegut des de les edicions i valoracions que es feren de la seva obra –àdhuc amb traduccions al castellà– al segle XVI fins a Quadrado ha estat repetida sumàriament[8]. De fet, Quadrado mateix contribuí a crear-ne la imatge ja que insisteix diverses vegades en aquest pretès desconeixement[9] i conclou afirmant, en relació a això, que *el descubrimiento es una segunda creación* (p. 166), tot i que també matisa que la predita ignorància sobre el poeta sigui absoluta[10]. En principi, sembla sensat pensar que la sort de March no era millor que la de les altres figures de la literatura nostrada, condemnades al silenci i al menyspreu a causa del fet de pertàn-

[1] És el cas sobretot de Joan Mas i Vives (1987), per al conjunt de la seva aportació a la història literària, i de Joan Cantavella (1991) pel que fa al seu estudi sobre Ausiàs March.

[2] "Josep Maria Quadrado i la seva aportació a la història de la literatura catalana medieval", *Estudis Baleàrics*, 54-55 (febrer-maig, 1996), 123-128.

[3] núm. 32, 19-XII-1841: 497-504; núm. 33, 26-XII-1841: 513-520; núm. 36, 30-I-1842: 597-605; núm. 39, 6-II-1842: 613-619; i núm. 40, 13-II-1842: 620-637.

[4] tom I: 97-106, 129-136, 161-166, 193-205, 225-232 i 257-268. Per a les cites que en farem ens basarem en aquesta reedició, que tenim a mà.

[5] Segona època, des del núm. 11 (1 de juny de 1881) al 16 (15 d'agost de 1881). Cifr. Mas, 1975: 64.

[6] Precisament aquest autor, alguns anys més tard (1860), dedicà un sonet *Al famós poeta valenciá Ausiàs March* (Cifr. Mas, 1993: 42-43). Sembla obvi que l'interès d'Aguiló per l'obra marquiana, encara bastant prematur, l'inicià a partir de, o juntament amb, Quadrado. Més endavant també dedicaren atenció a March altres autors mallorquins com Josep Francesc Vich i Sastre, Joan Palou i Coll o Ramon Picó i Campomar i erudits com Tomàs Forteza, Jeroni Forteza, Pere d'Alcàntara Penya i Miquel dels Sants Oliver, entre d'altres, en aquests casos sobretot com a referència habitual quan remarquen la unitat de la llengua catalana. Sobre aquest aspecte, vegeu Massot, 1985.

[7] En arribar a aquest punt l'autor del present article, que es dedica professionalment a l'estudi de l'Edat Mitjana i no al segle XIX, vol testimoniejar el deute de gratitud que ha contret amb el Dr. Joan Mas i Vives, ja que sense els seus suggeriments i orientacions no m'hauria estat possible arribar a les conclusions que tot seguit exposaré. També vol agrair els valuosos consells i puntualitzacions rebuts per part del Dr. Joan Alegret.

[8] Per exemple Mn. Alcover (1919: 3) s'hi referia com *el tan egregi com desconegut poeta valencià N'Ausies March,* quan parlava de l'aportació de Quadrado.

yer a una cultura diferent de l'oficial castellanoespanyola, gloriosa i excloent. Ara bé, això no significa que entre els lletraferits de casa nostra el poeta valencià no pogués esser conegut i valorat. Joan Fuster (1982: 49) parla de l'interès dels erudits del segle XVIII, sobretot els valencians, envers la seva obra, si bé només amb una intenció bibliogràfica, en la qual reprodueixen els elogis estereotipats que li havien dedicat els literats espanyols. No és gaire cosa però ja és quelcom. Un estudi més detallat, però, segurament ens desvetllaria que hom el llegia i en parlava més del que pensava Quadrado. Vet-ne ací, a tall de mostra, algunes referències esparses pertanyents als vint anys previs a l'estudi quadranià. El 1816 el mallorquí Josep de Togores i Sanglada, comte d'Aiamans, adquirí un exemplar de vell de l'edició dels poemes d'Ausiàs March del 1555, amb els quals s'entusiasmà. Poc temps després s'adreçava epistolarment a un corresponsal, no identificat, i li deia:

> *Por fin he podido dar con el famoso poeta Ausias March que escribió en nuestra lengua y fue el primero entre los que han compuesto en verso con buen gusto en lengua hija de la latina. Está impreso en 1555 buena letra y papel y un diccionario al fin para entender las voces antiguas y otras.*

Com comenta Joan Mas (1994: 103), de qui hem extret la notícia anterior, *la valoració del poeta quatrecentista, com veiem, és ben alta i la identificació de la llengua que usa com a "nuestra", semblant a "lo nostro polit llemosí" de Camporrey, ben explícita.*

Dos anys més tard, a la primera pàgina del Diario Balear del dimecres 29 d'abril de 1818, podem llegir el text d'una "Traducción al español, puesta por D. Rafael Bento y Travieso de los versos latinos que envió D. Juan Rodoreda al Señor D. Juan Muntaner, excelente poeta mallorquin, hombre erudito, Socio de la Real Academia de la Historia, etc." en la qual l'autor començava el poema amb aquests versos:

Con sumo gozo Córdova pregona
Su ventura en ser patria de Lucano
De honor eterno el pueblo Laletano
Con los lauros de March hoy se corona.

I el traductor hi inseria una nota, mitjançant un asterisc al final de l'últim vers, en la qual explicava qui era aquest March: *Ausias March, esclarecido poeta catalan, que los valencianos quieren sea suyo, y cuya gloria reclamamos como nuestra. Es un dolor que D. Casimiro Gomez Ortega haya pasado en silencio á este, á Juan García, conocido por el sobrenombre de Vallfogona, y otros muchos poetas nuestros en sus modernas y bellísimas poesías que me ha regalado, aun sin conocerle, y que yo he recibido como un don muy particular. En obsequio del mérito permitáseme celebrar entre los poetas que en la actualidad honran á Cataluña, á D. Buenaventura Carlos Aribau, que á pesar de su corta edad de 18 años, sobresale entre los de esta ciudad, como se puede ver por sus sublimes ensayos poéticos, que ha publicado en verso castellano.* Tot plegat és d'allò més sucós. March és un poeta desconegut –o no tengut en compte– per alguns però força valorat per uns altres. Aquests últims, per una banda, en planyen l'oblit i, per l'altra, se'l disputen entre ells. I, per acabar, una referència interessant a un joveníssim Aribau.

Alguns anys més tard, el 1824, era l'erudit rossellonès Francesc Jaubert de Paçà qui al seu estudi *Recherches historiques sur la langue catalane* tornava a citar March, al costat d'altres autors catalans medievals (Alegret, 1979-80: 131), citació que repetia a *Notice sur la langue catalane,* el 1833 (Payrou; Vila, 1988-1989:

[9] Així, d'antuvi ens adverteix que *las bellezas de este poeta son, en comparacion de las de otros, bastante desconocidas* (p. 166) i acaba demanant-se:*¿Habré conseguido con este trabajo, que me ha decidido á emprender una fuerte conviccion literaria y las simpatías del corazon, enlazar una idea mas exacta y elevada á un nombre* materialmente apénas conocido, *fijar la atencion publica sobre un libro que ha sido por muchos meses mi consolador y compañero...?*

[10] *Y aunque no alimente el autor de estos artículo(s) la enorme pretension de pasar por descubridor de Ausias, las bellezas de este poeta son, en comparacion de las de otros, bastante desconocidas para producir aquel deleite íntimo, exaltado, un poco egoista, que despiertan los placeres solitarios y reservados, con ventaja á las públicas y concurridas diversiones* (p. 166)

Reimpressió de la traducció de Jorge de Montemayor (Madrid, 1579).

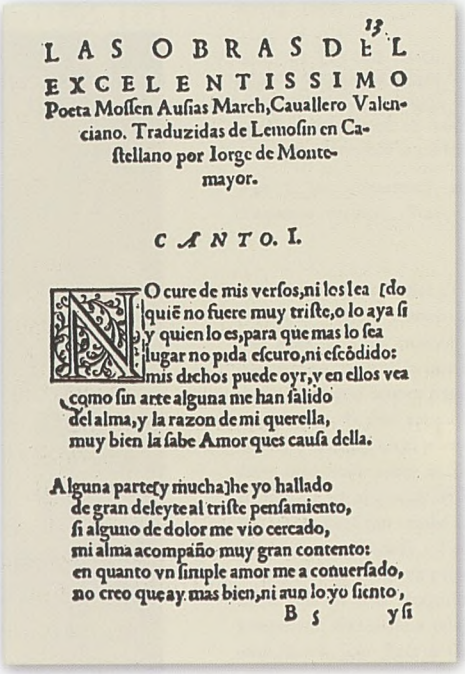
13
LAS OBRAS DEL EXCELENTISSIMO Poeta Mossen Ausias March, Cauallero Valenciano. Traduzidas de Lemosin en Castellano por Iorge de Montemayor.

CANTO. I.

NO cure de mis versos, ni los lea [do
quiẽ no fuere muy triste, o lo aya si
y quien lo es, para que mas lo sea
lugar no pida escuro, ni escôdido:
mis dichos puede oyr, y en ellos vea
como sin arte alguna me han salido
del alma, y la razon de mi querella,
muy bien la sabe Amor ques causa della.

Alguna parte(y mucha) he yo hallado
de gran deleyte al triste pensamiento,
si alguno de dolor me vio cercado,
mi alma acompaño muy gran contento:
en quanto vn simple amor me a conuersado,
no creo que ay mas bien, ni aun lo yo siento,
B 5 y si

472-473). Això no significa tampoc que en faci cap valoració especial ni que copsi poc o molt els seus poemes. Lola Badia observa que Paçà *mostra un discret entusiasme pel poeta valencià i troba un dels seus poemes ple de "grâce et naïveté", qualitat que es fa francament difícil d'apreciar en March des d'una òptica moderna* (Badia, 1994: 10-11).

D'aquesta manera ens apropam als anys 30 que és quan segons Amadeu Pagès (1995: 112) l'estudi de l'obra marquiana recomença amb Josep Tastú, un primerenc historiador de la literatura catalana també d'origen nord-català. El 1833 aquest autor publicà a París una cançó seva titulada *Los contrabanders* en la introducció en prosa de la qual també cita March (Alegret, 1979-80: 132), un poeta que, com es pot veure, sempre és present en aquestes incipients relacions d'autors –on, en canvi, els altres hi solen bellugar–. Per això si recentment hom ha pogut parlar de March com *el mite poètic medieval català per excelència* (Badia, 1994: 12) i com *una cita permanent en tot paper públic amb pretensions persuasives* (Gadea, 1994: 21) durant la Renaixença, aital circumstància s'hauria esdevingut molt difícilment sense haver gaudit anteriorment d'un cert renom. Per acabar, l'any 1840 el franciscà exclaustrat de Mallorca Pere Antoni Figuera publicava un *Diccionari mallorquí-castellà y el primer que se ha donad a llum,* a l'apèndix del qual figura un *Diccionariet de vàrios termes mallorquins antiquats o que ja no se usen, compost per N. para entendre al célebre poeta llemosí Ausias Marc.* Cal assenyalar, seguint Massot (1985: 53), de qui també hem extret la referència anterior, *que aquest títol és digne d'esser remarcat: Ausiàs March no és considerat "valencià" sinó "llemosí", i la seva llengua és anomenada "mallorquí".* Amb aquestes referències –poques però significatives d'una difusió que no es pot negligir– cal concloure, per tant, que si bé devers 1840 la seva obra encara era lluny de tenir el reconeixement que obtingué després, March no era cap insigne desconegut quan Quadrado li endegà l'estudi. En tot cas, per resoldre la qüestió, caldria saber el grau de coneixença que hom tenia del poeta valencià als distints indrets del món català i veure si a Mallorca era menys conegut que a la resta dels Països Catalans[11].

D'altra banda, com ja hem assenyalat més amunt, hom ha lligat aquest treball amb la coneguda crida que va fer un dels personatges més importants de la primera Renaixença catalana, Joaquim Rubió i Ors, perquè els autors catalans clàssics fossin estudiats com calia. Efectivament, l'any 1841 *Lo gaiter* instà els lletraferits a l'estudi dels grans

[11] En aquest sentit, seria interessant fer una recopilació de les notícies d'exemplars de les edicions cinccentistes d'Ausiàs March que eren presents en les biblioteques conventuals o senyorials mallorquines a la primera meitat del segle XIX, així com escatir algunes qüestions com: Quants exemplars en queden avui dia? (Nosaltres, sense fer-ne cap recerca, n'hem vist a la Biblioteca March i a la del marquès de Campofranco, ambdues a Palma). Qui va llegir el llibre comprat pel comte d'Aiamans? Quin exemplar va manejar Quadrado (i del qual no fa referència)?

[12] La cita, l'hem extreta de la segona edició de les seves *Poesías* (1858: VIII).

[13] Sobre la importància d'aquest pròleg respecte de l'ús culte del català cal veure la recent valoració que n'ha fet Jorba, 1995: 108-109.

[14] Això no obstant si llegim l'esmentat pròleg veim que l'atenció que exigeix el gaiter envers March no és exclusiva car la comparteix amb altres figures de la nostra literatura que cita.

Miniatura de la traducció francesa de les *Epístoles d'Ovidi* feta per Octavien de Sant-Gelais, 1496 (Bibliothèque Nationale, París).

Castell de Bellver, Palma de Mallorca, *ca* 1300.

medievals, entre els quals esmenta –un cop més– Ausiàs March, *lo Petrarca valenciá, que com ell s'enamorá en una iglesia, y tingué que plorar com ell la mort de sa estimada*[12]. Com es veu, March ja hi és considerat un poeta cabdal, que ho devia esser més encara als ulls d'un romàntic com Rubió[13]. Com que pocs mesos després, el desembre del mateix 1841, aparegué publicat el treball de Quadrado, Amadeu Pagès (1995: 113) n'establí una relació directa, en el sentit que l'historiador illenc n'hauria recollit la torxa: *Responent immediatament al crit del Gayter, un jove poeta de Mallorca, D. José María Quadrado, fa apareixer, el mateix any, en la Revista de Madrid, un important estudi literari sobre Auzias March, on, en algunes pagines remarcables, les seves obres són finament analitzades en el llur conjunt y els principals caracters del seu talent abocetats amb bastanta fidelitat.* Així, doncs, s'establí un lligam entre Rubió (que en proposa l'estudi[14]) i Quadrado (que, un cop assabentat de la importància de March, tot d'una el fa) que s'ha acceptat, per aparent evidència cronològica, fins avui. I, de fet, si només ens atenem a aquestes referències, la cosa semblaria raonable[15]. Ara bé, el nexe trontolla des del moment que sabem que el desembre de l'any anterior (1840) Quadrado publicà a *La Palma* un relat històric sobre *El príncipe de Viana*[16] en el qual apareix entre els protagonistes el poeta valencià de qui, a més, cita una quarantena de versos.

La base de la narració és històrica: l'enfrontament entre el príncep i son pare, Joan II. Però a partir d'ací l'autor s'allunya de la realitat i converteix els fets en matèria literària[17]. En aquest sentit es produeix la intervenció, fictícia, del poeta com a trobador amic de Carles de Viana que, amb el seu activisme, aconsegueix que el poble s'adheresqui a la causa del Príncep de Navarra[18]. Que Quadrado s'interessi pel tema no és precisament res que ens pugui sorprendre, ans al contrari: el drama familiar del Príncep de Viana, que ja al seu temps commogué Europa, deixà un rastre inesborrable en la història romàntica posterior. La visió que ens en transmet no s'allunya gens de la del moment, que féu del príncep un heroi i alhora un màrtir del caràcter despòtic de son

[15] Tot i que a través de la lectura de Quadrado hom ja pot intuir el coneixement anterior que tenia de March, *el qual ha sido por muchos meses mi consolador y compañero* (p. 166).

[16] núm. 11 (13-XII-1840), 88-92; núm. 12 (20-XII-1840), 93-97; núm. 13 (27-XII-1840), 102-106.

[17] Per a un comentari general d'aquesta narració, Pons, 1983: 85.

[18] Com és ben sabut Carles de Viana i Ausiàs March mantengueren una relació d'un caràcter però bàsicament "polític" ja que el primer esdevingué senyor feudal del segon quan li fou traspassat el ducat de Gandia, on el poeta tenia drets senyorials sobre el lloc de Beniarjó i les alqueries de Pardines i Verniça. Com també sabem, els contactes literaris i l'amistat del príncep es dirigiren principalment vers un altre escriptor contemporani, així mateix relacionat amb March, Joan Roís de Corella.

pare i de l'odi de sa madrastra, Joana Enríquez. És la mateixa, a més, que ens proporciona en les seves obres de caràcter històric on la figura de Joan II és blasmada i, per contra, hi enalteix *el buen Carlos*, un personatge per al qual encara tenia un altre motiu per sentir-ne predilecció: l'estada que féu a Mallorca, més tost com a desterrat, entre 1459-1460[19].

Aquestes simpaties envers el príncep de Viana, al més pur estil romàntic, Quadrado les comparteix també amb Ausiàs March i per això uneix en el relat tots dos personatges. La presència del poeta, l'hem d'entendre, per tant, com un homenatge a un autor que Quadrado admirava, alhora que se'n serveix per introduir la figura arquetípica del trobador i també una concepció de la vida basada en la mitificació de l'amor (*¿De què sirve la vida sino para amar?*, fa dir a March). De fet, les paraules del "trobador" valencià són paràfrasis, convenientment retocades, com veurem, dels seus versos.

L'aspecte fictici de tot això resta ben palès des del moment que els fets de la narració (1461) tengueren lloc tres anys després de la mort d'Ausiàs March. També pertany ben a la ficció el March que ens presenta Quadrado, poeta de *tan dulcísimos cantares* (p. 104). Tot i amb això, hi trobam determinats trets que sí que corresponen al March si més no de la virtualitat poètica: l'autor del relat el presenta tímid i convuls a causa de fortes passions amoroses que, talment com als seus poemes, no arriba mai a declarar a l'amada (en la ficció una germana del príncep, Blanca), que ignora el seu amor[20].

D'altra banda, per poder presentar el March plenament "romàntic" que li interessa, Quadrado es veu compel·lit a fer una curiosa reelaboració dels versos ausiasmarquians, que consisteix a escollir estrofes i versos de cinc poemes diferents i disposar-los de manera que tenguin il·lació i unitat de sentit (Alegret, 1972: 7). Es tracta de la primera estrofa del poema XIII, la segona dels poemes LXXIX i CI, la quarta del LXIX i, per acabar, els versos 9-12 i 17-20 del poema LXVI. D'aquesta manera, en resulta la següent composició (pp. 89-90):

[19] Sobre aquests episodis i la seva visió vegeu Quadrado, 1888: 276-278.

[20] El trobador fictici li arriba a dir: *Pero no temais, jamas mi lengua le dirá mi pensamiento* -a la dama que estima-, *ni mis ojos haran traicion a la lengua, prefiriendo cegar lejos de los suyos, y mi amor dormirá conmigo en el sepulcro* (p. 104)

[21] Quadrado només ens diu que els seus contemporanis *estan hartos de poetas que solo escriben tranquilos y en su aposento,* per la qual cosa *buscamos alguno que desplegándose libremente á las emociones de la vida, compusiese para cantar y no para imprimir* (p. 98).

Miniatura d'un ms. del *Roman d'Alexandre*, del segle XV (Musée Condé, Chantilly).

Colguen les gents ab alegria festes,
Loant á Deu, entremesclant deports;
Places, carrers, é delitables hors
Sien cercats ab recont de grans gestes;
E vaja jo los sepulcres cercant,
Interrogant animes infernades;
E respondrán, car no son companyadas
D'altre que mí en son continu plant.

O vos mesquins, qui sots terra jaeu
Del colp d'Amor ab lo cors sangonent,
E tots aquells qui ab cor molt ardent
Han bé amat, prech vos nous oblideu.
Veniu plorant, ab cabells escampats,
Uberts los pits, per mostrar vostre cor
Com fonch plagat ab la sageta d'or
Ab que Amor plaga'ls enamorats.

Jó viu uns ulls haver tan gran potença
De dar dolor e prometre plaer,
Y esmaginant viu sus mi tal poder
Que'n mon castell era esclau de remença.
Jó viu un gest e sentí una veu
D'un feble cos; e cuidara jurar
Qu'un hom armat jo'l fera congoxar
Sens romprem pel; jo'm so retut per seu.

Mos sentiments son asi alterats
Quant la que am mon ull pot divisar,
Que no'm acort si so'n terra n'en mar,
Y'ls membres luny del cor tinch refredats.
Si'm trob en part ont li pusca res dir,
Jó crit algú perque ab ell m'escus:
Aquesta's por perqu'ella no'm refus
Crehent mon mal de mala part venir.

O ver Amor! tu invoch e reclam,
Puix m'has plagat, vulles m'abandonar
Aquell unguent que sol medicinar
Los pacients que per tú mal passam.
O tú qui ets sobirana dolor
Quant desiguals los volers fas venir,
Not veja tal, ó m'atorga'l morir;
Dolça'm sera de la mort l'amargor.

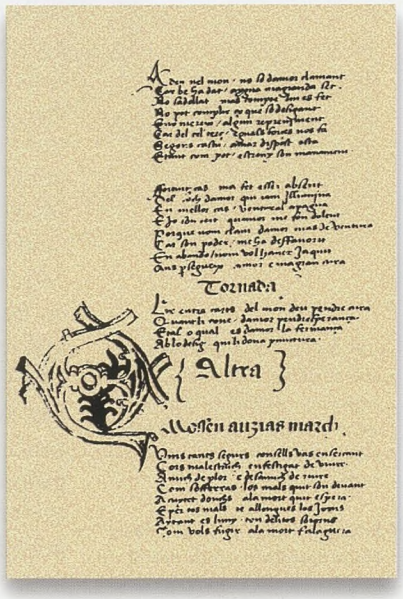

Les dues darreres estrofes de la poesia XIV ("Malventurós"), i la primera de la XI ("Quins tans segurs consells vas encerquant"), d'Ausiàs March. Cançoner català de la Bibliothèque Nationale, París (espagnol 225, f. 28r).

Com podem veure, les estrofes lliguen una amb l'altra i, al poema, hi trobam tots els ingredients propis de l'estil romàntic: tombes i ànimes condemnades (1a. estrofa), morir per amor (2a. estrofa), passió amorosa (les altres tres estrofes, fins als dos últims versos) i la súplica final del poeta perquè la mort l'alliberi del patiment amorós (el dos darrers versos), amb la qual cosa es retorna al tema inicial i queda configurat un poema d'acord amb la moda d'aleshores. No debades, Quadrado escrigué en un altre lloc que *el descubrimiento es una segunda creación*, frase que ja hem citat abans i mai, com en aquest cas, més òbviament aplicable. Altrament, els predits versos foren aviat divulgats, ja que el 15 de juliol del 1841 varen esser publicats al diari *El Guardia Nacional de Barcelona* (Alegret, 1972: 7), amb la qual cosa March esdevenia cada cop més conegut a tots els nivells.

Ara, doncs, que hem vist que Quadrado coneixia perfectament Ausiàs March bastant de temps abans que Rubió convidàs els erudits a fer-ne l'estudi, la qüestió que cal plantejar és a través de quines vies un autodidacte tan jove havia arribat a valorar, en

certa manera *ante litteram,* el poeta valencià. Si bé per força ens haurem de moure en el terreny de les conjectures, la cosa tampoc no sembla excesivament complicada. Com ha estudiat Joan Mas (1987), la Mallorca de la dècada dels anys 30 del segle passat no vivia culturalment aïllada de les altres terres catalanes i així com la producció bibliogràfica de fora hi arribava, també els contactes personals entre els erudits i estudiosos, sobretot amb els de Catalunya, sovintejaven, ja que aquests anaven a l'illa o aquells a Barcelona amb una relativa freqüència. Ultra el coneixement que a Mallorca hom pogués tenir de March, l'estada d'un d'aquests lletraferits a l'illa ens sembla d'una importància decisiva: es tracta de l'abans esmentat Josep Tastú, l'erudit nord-català que des de feia algun temps es preocupava per l'obra marquiana. Si bé Tastú, que morí el 1849, a penes arribà a publicar res del que havia investigat, Torres Amat aprofità les notícies que divulgà sobre Ausiàs March per al seu *Diccionario crítico de Escritores Catalanes* (1836), cosa que permeté atreure encara més l'atenció dels lletraferits sobre l'escriptor.

Tastú arribà a Mallorca el 1837, *enviado por el gobierno francés para recoger documentos relativos a la historia y literatura de las provincias meridionales de su país*, segons ens diu Joan Llabrés (1959: 690), el qual continua referint que hi anà juntament amb Manuel de Bofarull, arxiver de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, i Andreu Avel·lí Pi i Arimon, arxiver de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona. Tots tres durant l'estada a l'illa foren acompanyats per Joaquim Maria Bover i Antoni Furió, erudits locals. Fins i tot Tastú es posà en contacte amb George Sand (que l'any següent féu el seu famós viatge a Mallorca), a qui envià una carta (Llabrés, 1959: 693), i aquesta el cita nombroses vegades a *Un hivern a Mallorca* (ed. 1993: 99-102, 134, 137-140, 145, 156, 163, 182, 185-188 i 190-192). De la relació amb Bover, l'erudit rossellonès en tregué diverses informacions sobre autors mallorquins. Com que no tenim notícia que tengués contacte amb Quadrado (que aleshores només tenia devuit anys), aquesta coneixença amb Bover ens sembla fonamental per al desvetllament d'Ausiàs March per part de Quadrado. Tastú ben possiblement degué parlar a Bover del poeta valencià i li'n facilità un (major) coneixement. Temps després Bover, com sabem (Mas, 1987: 47), proporcionà a Quadrado els textos que li permeteren publicar l'article, ja esmentat, *Poetas Mallorquines.* I, àdhuc, anys més tard (1860), Bover mateix imità March en un poema (Massot, 1985: 140), el qual fou escrit amb motiu d'un certamen convocat en honor del poeta quatrecentista (Mas, 1993: 42, n. 67). En fi, no sembla gens descabdellat pensar que, a través de tots aquests contactes, el jove Quadrado obtingué un coneixement significatiu, que aviat es convertí en admiració, de l'obra marquiana.

Quins motius impulsaren Quadrado a estudiar March? Ja hem vist abans (nota 9) que ell parla d'una *fuerte convicción literaria y las simpatías del corazón*, circumstàncies ambdues que acabaren per emmirallar-lo envers *una obra que ha sido por muchos meses mi consolador y compañero.* Si bé desconec les històries personals de Quadrado que es poguessin veure reflectides en els poemes marquians[21], aquests d'antuvi s'acomodaven bé als gusts romàntics de l'època, en general, i de l'historiador illenc, en particular[22]. També eren una excel·lent mostra poètica per als qui tot just començaven una tasca de restauració idiomàtica i cultural, a la qual Quadrado s'adherí amb un vigor inicial –bé que més aparent que real, com comentarem a continuació– que després s'anà apaivagant. Aquest aspecte crec que mereix esser destacat, ja que la trajectòria política i personal del polifacètic autor insular no va discórrer precisament per aquests viaranys. En un altre treball[23] he remarcat la gran contradicció que trobam en la persona de Quadrado, acèrrim militant en les files d'un espanyolisme recalcitrant i, per contra, els resultats de la seva tasca investigadora que és fonamental per al redescobriment de la història pròpia i influí de manera notòria entre els primers pensadors regionalistes illencs. En l'estudi que ara comentam, i *encara que l'emfasi espanyol s'hi manifesti en repetits passatges* (Pagès, 1995: 113), podem observar-hi una ferma denuncia d'una situació de colonialisme lingüístic i cultural que l'historiador –a més d'esser-ne ben conscient– no accepta de cap manera. El fragment, tot i que ja l'he reproduït en altres llocs, mereix la pena d'esser reiterat (p. 102):

[22] Així, llegim que amb el *redescobriment* d'autors com aquest, *hemos sorprendido palpitante, por decirlo así, una sociedad menos distante de la nuestra por el tiempo que por las costumbres* (p. 99).

[23] Ensenyat Pujol, Gabriel: "Josep Maria Quadrado, medievalista, i la historiografia actual", dins *Josep Maria Quadrado i el seu temps,* Palma, Miquel Font Editor, 1997, pp. 63-92.

[24] Per això, quan el 1875 el reedità, hi inserí una nota en la qual sol.licitava dels nous lectors que tenguessin present *el atraso en que se hallaban entonces, y principalmente en España, esta clase de estudios* (p. 97) quan l'escrigué el 1841.

Puesto que habiendo prevalecido el idioma y el dominio castellano, la diversa série de reyes en cuyo nombre fueron adquiridos aquellos laureles, y el diverso lenguaje que hablaron aquellas musas, han impedido que adquiriesen unas y otras el nombre de españoles, y que pasasen al cúmulo general de la nacion, abandonándolos á nuestras manos como blasones de provincia; mientras que toda la atención histórica y literaria se ha vuelto al dichoso reino, que absorviendo á los demás, les impuso sus leyes y sus usos, creyendo de más interés buscar la cuna de un príncipe reinante, que investigar las tumbas de los pasados, por gloriosas que sean. Provincia y nada más fué la rica herencia de Aragón desde el dia en que Fernando el Católico abandonó su corte por la de su esposa; léjos de unirse los dos rios, desaguó uno en el otro, perdiendo su nombre y el color de sus aguas; los leones rompieron las barras; y así como el apellido de la muger, por mas que nobilísimo, desaparece en el del marido, esta vez fué el del varon el que desapareció, y no ciertamente por falta de nobleza: solo este dia decidió de la preponderancia de Castilla, que en el hecho habia estado lejos de obtener hasta entónces, y con que pasó despues á la historia hasta el punto de que la suya se confundiese con la de España.

El Príncep de Viana, gravat en metall del s. XV (Biblioteca Nacional, Madrid)

En la mateixa línia, Quadrado es va lamentant del que s'ha derivat d'aital situació, a conseqüència de la qual (p. 97)

Largo tiempo se consideraron los cantos del trovador valenciano como objeto de erudicion mas bien que de poesía, como uno de tantos imperfectos y toscos monumentos, mas curiosos para la historia del arte en su infancia, que admirables por sus bellezas vivientes.

Això fa, per exemple, que la tasca d'edició de textos d'autors tan destacats, que a un país amb governament propi hauria fet el poder polític, en el cas que ens ocupa sigui fins aleshores absent i hagi d'anar a càrrec de particulars (circumstància que tornarà a remarcar en editar la crònica de Marsili) (pp. 99-100):

Harto exigir seria en verdad de nuestra patria en medio de sus turbulencias y postracion pretender que reprodujese como la Francia en magníficas y completas ediciones lo que en carcomidos pergaminos tan costosamente un dia se escribió, ó que presentase como la Inglaterra mil volúmenes publicados sobre los orígenes de su teatro.

A les pàgines següents continua queixant-se d'una situació que no només considera injusta per si mateixa sinó també perquè, segons el seu criteri, a l'Edat Mitjana el món català assolí una posició clarament avantatjosa enfront de Castella en tots els aspectes. Fins i tot es refereix a la llengua pròpia parlant d'un *pulido modelo de ternura y elegancia* en contraposició *con el lenguaje imperfecto é inculto de Castilla* (p. 102). Ara bé, com es pot desprendre, per exemple, de l'últim paràgraf citat, aquesta reivindicació que fa de la literatura catalana no passa per atorgar-li naturalesa pròpia sinó que és una manera més de dignificar la cultura espanyola. El que va fer Quadrado durant tota la seva vida fou simplement demanar un espai per a la història i cultura nostrada en el si de l'espanyola. No és el moment ara de continuar per aquest camí perquè ens desviaríem del nostre i, a més, el tema ha estat estudiat en altres llocs però és un aspecte que cal tenir sempre present si volem atansar-nos a Quadrado.

Després d'aquestes consideracions inicials, a les quals encara dedica molta més extensió, es plany de la "decadència" posterior de la literatura i es demana d'on havia sorgit anteriorment, a l'època dels trobadors, *tanta muchedumbre de poetas cual nunca la vió la corte de Pericles ó la de Augusto* (p. 106), abans de passar a l'estudi directe d'Ausiàs March.

Santa Anna, la Mare de Déu i Jesús en la taula central del tríptic d'Alfons de Borja, segle XV. Col·legiata de Xàtiva.

Són molts els aspectes que podrien esser objecte de comentari de la visió que difon Quadrado del poeta. Per qüestions d'espai ens limitarem només a alguns dels temes essencials que ja planteja l'historiador illenc. El primer, obviament, les dificultats de comprensió de la poesia marquiana, una poesia que per a ell, com per a nosaltres encara, és esquerpa (p. 133):

> *Ausias es poeta siempre que se le comprende, y cuando no, se siente que es nuestro pensamiento el que no tiene fuerzas para seguirle en su remonte, y que su oscuridad, distinta de la que solo es recurso de la trivialidad ó efecto de la impotencia, encierra verdaderamente altos conceptos...*
>
> *¡Sobre cuántos versos hemos pasado desanimados ò indiferentes á la primera lectura, que despues á la segunda nos han parecido los mas admirables y sublimes!*

Això és, sens dubte, un motiu més que havia contribuït al coneixement limitat d'un autor tan gran i a la manca d'estudis sobre el poeta. Tanmateix aquest tipus de treballs, quan Quadrado fa el seu, es trobaven a casa nostra –i també a casa d'altri– a les beceroles[24].

Aviat l'estudiós s'ha d'encarar a un dels problemes perennes en la poesia de March i de tothom que escriu versos d'amor: el de la sinceritat del poeta. Quadrado, que com a bon fill de l'època té el prejudici romàntic de la sinceritat en literatura, no es malfia gens d'Ausiàs March i proclama la sinceritat dels sentiments expressats (p. 204):

> *No son, no, aquellas ideas de las que reposan con la pluma ó se evaporan fuera del aposento, ni hay en ellas únicamente mas ó ménos enérgicas declamaciones, imágenes mas ó menos ricas; hay allí un curso completo de la ciencia del corazon.*

fins al punt de diferir completament dels cops de teatre que ha portat *nuestro siglo escénico.*

Un altre aspecte, que Quadrado comença a intuir bé, és el tema de la relació de la poesia marquiana amb Petrarca. Una opinió bastant estesa havia considerat March un "copista" petrarquià i, a més, de qualitat molt inferior. L'estudiós illenc refuta completament aquesta idea, advertint ja d'antuvi que *del simple conocimiento á la imitacion hay una gran distancia* (p. 134), i a continuació comenta les analogies existents entre els dos autors, que escriuen cançons d'amor i de mort, però remarca l'esperit diferent d'un i altre poeta (pp. 134-135):

> *Petrarca considera el amor en sus efectos, Ausias en su esencia y orígen: el uno distinguiéndolo con dificultat de su amada, solo lo contempla encarnado en sus gentiles miembros; el otro fija en él sus ojos de águila sorprendiéndolo cara á cara, sin forma alguna, en toda su abstraccion: el nombre de Laura se halla en cada verso de su poeta; Ausias una vez sola nombra á Teresa, y aun se ignora que fuera esta su dama, si no viniera a apoyarlo la tradicion. El amor de Petrarca tiene arco, venda y saetas, es todavia el amor de Anacreonte, menos sus miradas lúbricas y lo voluble de sus alas; no es el elemento de vida ó muerte, el sol resplandeciente ó la llama infernal que alternativamente ilumina á nuestro trovador.*

Recordem, en relació a aquest aspecte, el que ha escrit recentment Lola Badia (1991: 87):

> *Reconèixer que March tenia deutes amb Dante (o amb Petrarca) però que no els imitava servilment, com explica Fuster mateix, ha de voler dir que els coneixia (més o menys bé, això no ho sabem avaluar), que no s'hi sentia identificat i que se situava més enllà de les seves respectives experiències literàries.*

La poesia de Petrarca, en definitiva, és més descriptiva, més expressiva de cara a l'exterior, on tenen lloc els avatars propis de l'amor: des de les mirades a les gelosies i reconciliacions, passant per les danses, rialles i tota casta de jocs. Per això, Quadrado conclou afirmant que *á mi ver Petrarca cantó la mitología, y Ausias el misticismo del amor* (p. 136).

Amb aquesta última afirmació Quadrado apunta la idea de la puresa de l'amor marquià, concepte que féu fortuna en la valoració posterior de la poesia d'Ausiàs March. Però també copsa la força que hi té *esa materia cuyo peso é intervencion en el amor Ausías lamentaba tanto* (p. 194). Així, doncs, ja constata les contradiccions d'un home que a voltes vol allunyar-se de la passió amorosa però que tanmateix no és capaç de desfer-se'n. Quadrado capta la fondària del sentiment amorós de March, l'angoixa i l'ansietat que experimenta i alhora és conscient que el poeta és víctima d'uns impulsos que no pot controlar, de la contradicció entre allò a què aspira i la realitat; és a dir, de la doble natura de l'amor –carnal i espiritual–, de tan clara influència escolàstica. En fi, Quadrado percep el problema del poeta, que es reclou en ell mateix, que no transmet els seus sentiments a l'amada, a qui no s'arriba a declarar mai. Per això ens diu que (p. 135):

> *Sin duda parecerá Ausias á algunos bien frio o reservado, ora triste, ora contento sin darnos el por què, enamorado sin transmitirnos las dimensiones del rostro de su dama.*

La Mare de Déu de la Porciúncula, detall central de la taula, segle XV (Catedral de Sogorb).

Quadrado comenta millor, al meu entendre, els poemes d'amor que els morals i el cant espiritual, per als quals passa de pressa. Sobretot aquest últim és liquidat en un sol paràgraf d'una quinzena de línies. Vol dir això que no li agradà tant o que tengué importants dificultats d'intel·lecció? O, en cas contrari, és per què ell, catòlic a ultrança, troba religiosament freds aquests versos marquians (una fredor que el poeta no té cap intenció d'amagar: *catòlic só però la fe no m'escalfa*)? No insistesc en aquest últim punt perquè caldria fer tot un estudi comparatiu sobre el tema, qüestió que ni de lluny és al meu abast.

I, per acabar, Quadrado deixa per al final els cants de mort, la solució romàntica per excel·lència, que ací arriba a través de la mort de l'estimada. El poeta, davant la crua i terrible realitat, gira els ulls cap a un passat que, malgrat els sofriments que hi patí, li sembla ara bell, en comparació amb el present. Quadrado, així mateix, no s'hi està de tornar a marcar distàncies entre Petrarca i March a l'hora d'enfocar el tema (pp. 257-258):

No se hable mas del dolor de Petrarca: alménos aquel se exhala dulcemente en lágrimas y suspiros... Pero Ausías! ¿no os lo figurais, mudo, aislado, destacando sobre un fondo oscuro, sin mas sepulcro que el que lleva dentro de sí mismo, el de sus estinguidos placeres, con el yelmo á sus pies, apoyada sobre la ancha mano su frente como si fuese á estallar con la fuerza de sus pensamientos, clavados en el suelo los aterrados ojos interrogando el enigma de la eternidad?

Així, doncs, no ens sobtarà gens que Quadrado gairebé conclogui l'estudi amb tota una dissertació al més pur estil romàntic (262):

Error estraño y funestísimo, de que los poetas se hicieron tiempo há responsables, y que no podemos conciliar con la ortodoxia de algunos, es el de haber quitado al sepulcro su pavor solemne y al destino del hombre su incertidumbre, el de confundir la inmortalidad con la bienaventuranza, el de haber suprimido el infierno creyéndolo sin duda de mal gusto.

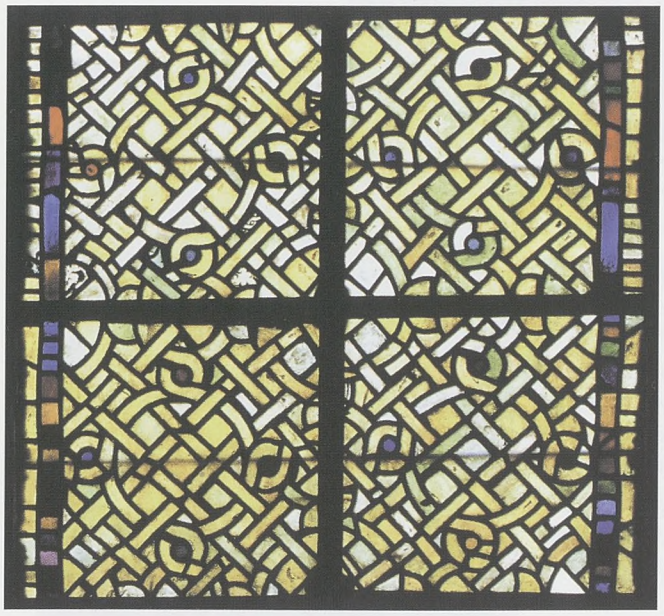

Detall dels vitralls de la Catedral de Tarragona.

Evidentment, amb aquest estudi pioner encara som lluny que es plantegin algunes de les grans qüestions que després s'han discutit i es van discutint de la poesia marquiana, com la seqüència temporal de l'ordenació dels poemes (no debades Quadrado en reclamava una bona edició), ni molt manco hi trobam cap proposta d'entendre March, com féu Fuster i insisteix Ferraté, com un "discurs únic". Per arribar a tot això caldrà que passin anys i, sobretot, moltes lectures dels versos de l'autor valencià. Però calia que algú es desprengués de la por d'encarar-se amb un poeta que, certament, no facilita la tasca a qui s'hi vol atansar.

El treball, quan aparegué, fou valorat, si tenim en compte algunes consideracions com les següents: es publicà a Madrid, era llarg, amb la reproducció de nombrosos fragments en català antic (que els lectors, malgrat la traducció en espanyol, no podien capir), sobre un autor que no pertanyia a les glòries castellanes i fruit de la ploma d'un estudiós molt jove. L'efecte que produí degué esser desigual. A Madrid, on l'estudiós féu una estada poc temps després, fou conegut i llegit per alguns, no tants com l'autor havia desitjat. Quadrado, en les cartes que escriu a Tomàs Aguiló quan era a la capital de l'estat, s'hi refereix, ja sia per indicar que, el treball, l'ha llegit qualcú (Pons, 1926: 29):

Latorre –un famós actor de la cort– *deseaba anticipárseme en visitarme luego que supo mis deseos de conocerle, había leído mi Ausias March.*

ja per assenyalar que, tanmateix, els lectors són pocs (Pons, 1925: 324):

De Jorge Sand (Vindicacion) me han hablado todos, de Ausias March casi ninguno, de la Palma, ninguno.

En l'àmbit català la repercussió sens dubte fou major i Quadrado passà a convertir-se en l'especialista per excel·lència sobre Ausiàs March. Per això, quan uns deu anys més tard hom projectava la publicació de les obres cabdals conegudes fins al moment de la literatura catalana antiga i en feia una distribució entre els estudiosos que n'havien de tenir cura, Milà i Fontanals, l'impulsor del pla, assignava a Quadrado l'edició de Ramon Llull i Ausiàs March (Aramon, 1955: 202). El projecte però no es realitzà i els poemes de March hagueren d'esperar uns quants anys més fins veure la llum, de la mà de Briz, el 1864, tres segles després de l'última edició.

BIBLIOGRAFIA CITADA

ALCOVER, Antoni Maria (1919): *D. Jusep Ma. Quadrado. Sa vida i ses obres*, Palma, Amengual i Muntaner.

ALEGRET, Joan (1972): "Textos en català a *"El Guardia Nacional"* (1835-1841)", Lluc, 620 (Palma), 5-7.

ALEGRET, Joan (1979-80): "La literatura a Catalunya Nord entre 1808 i 1833", Mayurqa, 19 (Palma), 127-133.

ARAMON, Ramon (1955): "Les edicions de textos catalans medievals", Ponència del VII Congrés Internacional de Lingüística Romànica , Barcelona, 1955.

BADIA, Lola (1991): "Joan Fuster, intèrpret d'Ausias March", *Canelobre*, 22 (Alacant), 81-90.

BADIA, Lola (1994): "La literatura catalana medieval vista per alguns erudits vuitcentistes", Actes del Col·loqui internacional sobre la Renaixença II (Barcelona), 9-16.

CANTAVELLA, Joan (1991): "Quadrado, capdavanter dels estudis sobre n'Ausiàs March", *Revista de Menorca*, 1er. trimestre (Menorca), 61-74.

FUSTER, Joan (1982): Ausiàs March, València, Tres i Quatre.

GADEA I GAMBÚS, Ferran (1994): "Notes sobre la recuperació, valoració i edició dels clàssics durant la renaixença. Estudi especial de les cròniques", Actes del Col·loqui internacional sobre la Renaixença II (Barcelona), 17-32.

JORBA, Manuel (1995): "Literatura, llengua i Renaixença: la renovació romàntica", *Història de la Cultura Catalana IV* (Barcelona).

LLABRÉS BERNAL, Juan (1959): *Noticias y relaciones históricas de Mallorca*, II, Palma, Societat Arqueològica Lul·liana.

MAS I VIVES, Joan (1975): "Tomàs Aguiló i la Renaixença", *Randa*, 1 (Barcelona), 1975, 63-88.

MAS I VIVES, Joan (1987): "Problemàtica de la Renaixença a Mallorca", *Randa*, 22 (Barcelona), 39-62.

MAS I VIVES, Joan (1993): *Tomàs Aguiló i Forteza. Obra poètica*, Barcelona, Barcino.

MAS I VIVES, Joan (1994): *Josep de Togores i Sanglada, comte d'Aiamans (1767 -1831). Biografia d'un il·lustrat liberal*, Barcelona, Departament de Filologia Catalana de la U.I.B. - P.A.M.

MASSOT I MUNTANER, Josep (1985): *Els mallorquins i la llengua autòctona*, Barcelona, Curial.

PAGÈS, Amadeu (1995, reed.): *Les obres d'Auzias March*, I, València, Generalitat Valenciana.

PAYROU, Brígida; VILA, Pep (1988-1989): "Un manuscrit inèdit de F. Jaubert de Paçà: Notice sur la langue catalane (1833)", *Llengua & Literatura*, 3 (Barcelona), 459-480.

PONS, Antoni (1925-1926): "En Quadrado a Madrid (Correspondència amb D. Tomàs Aguiló", *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, XX-XXI (Palma), 321-325,353-359; 1-4; 27-31; 54-58; 91-95; 119-121.

PONS, Damià (1983): "Catàleg parcial dels narradors mallorquins del segle XIX", *Randa*, 14 (Barcelona), 71-91.

QUADRADO, José Maria (1888): *Islas Baleares*, Barcelona, Editorial de Daniel Cortezo y CA.

RUBIÓ I ORS, Joaquim (1858): *Poesias*, Barcelona, Libreria de Joseph Rubió.

SAND, GEORGE (1993, Reed.): *Un hivern a Mallorca* (traducció, notes i pròleg de Jaume Vidal Alcover), Mallorca, Ed. Moll.

Detall dels vitralls de la Catedral de Tarragona.

Detalls dels vitralls de la Catedral de Tarragona.